

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת בהעלותך תשפ"ד¹

**(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)
"והאיש משה עניו מאד" – כיצד מגיעים לענוה**

בצורה כזו.

כשהקב"ה נגלה אל משה בפעם הראשונה, בסנה, ושלח אותו לדבר עם פרעה, שאל משה את ה': "מי אֲנִי כִּי אֵלֶיךָ אֵל פְּרַעֲהוֹ?" (שמות ג, יא) עונה לו הקב"ה: "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ" (שם, יב). הוא לא עונה לו, "נבחרת לתפקיד זה מפני שאתה צדיק וחסיד וירא שמים", אלא "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ". כלומר, אני אהיה עמך, ואני אעשה את כל הפעולות, ולא אתה, וא"כ מאי נפקא מינה לך מי אתה?...

ואכן, משה לא תולה את ההצלחה בעצמו, אלא רק בקב"ה. אין לו שום מחשבה עצמית ש"אני עשיתי", אלא רק הקב"ה עשה. זהו "עֲנֵנוּ מָאד מִכָּל הַקְּדָמִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַקְּדָמָה". שום דבר לא מעצמי ולא מכחי, אלא הכל מה'. הגמרא אומרת, "כל התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים. וכל התולה בזכות אחרים - תולין לו בזכות עצמו" (ברכות י, ב). משה רבינו, בתפלתו על ישראל אחרי חטא העגל, לא מבקש עליהם בזכות עצמו, אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב - "זָכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיִשְׂרָאֵל הַתְּפִלָּה בְּמִשְׁחַת רַבִּינוּ - וַיֵּאמֶר לְהַשְׁמִידֵם, לְוִלֵי מִשְׁחַת בְּחִירוֹ עֲמֵד בְּפָרְץ לְפָנָיו לְהַשְׁיב חַמְתּוֹ מִהַשְׁחִית" (תהלים קו, כג). היות ולא תלה בזכות עצמו, הקב"ה תלה בזכותו.

לעומת זאת, חזקיהו מלך יהודה, שגם הוא היה צדיק גדול (עי' מל"ב יח, ה-ו), אבל כשהוא חולה ומתפלל לה' על חייו, הוא תולה בזכות עצמו - "אָנָּה ה', זָכַר נָא אֶת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בְּאֵמֶת וּבְלִבָּב שְׁלֵם וְהִטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עֲשִׂיתִי" (מל"ב כ, ג). הקב"ה מקבל את התפלה, שולח את ישעיהו הנביא אל חזקיהו, ואומר לו: "הֲנִינִי רָפָא לְךָ... וְהִסְפַּתִּי עַל יְמֵיךָ חַמֵּשׁ עָשָׂר שָׁנָה, וּמִכָּפֶךְ מְלֶכֶךְ אֲשׁוּר אֲצִילְךָ וְאֶת הָעִיר הַזֹּאת", אך כל זאת לא בזכותך, אלא "לְמַעַנִי וְלְמַעַן דָּוִד עַבְדְּךָ" (שם, ה-ו). לכן, בדברי ההודאה לה' שכתב חזקיהו לאחר שנרפא ממחלתו, אומר חזקיהו: "הִנֵּה לְשָׁלוֹם - מֵרַ לִי מֵר" (ישעיהו לח, יז). "שאפילו בשעה ששיגר לו הקב"ה שלום - מר הוא לו" (ברכות י, ב), כי ה' מוכיח אותו שהיה צריך לבקש בזכות דוד, בזכות משה, לא בזכות עצמו. מי שתולה בזכות עצמו, אפילו אם מגיע לו, לא תולים לו בזכות עצמו, אלא בזכות אחרים.

חזקיהו לא היה אדם פשוט, היו לו זכויות גדולות ורבות. הגמרא אומרת שביקש הקב"ה לעשותו משיח (סנה' צד, א), הרי שהיה אדם גדול מאד. אבל בכל זאת, כשתלה בזכות עצמו - תלו לו בזכות אחרים. ואילו משה שבדודאי

איך נשאר משה עניו?

התורה אומרת בפרשתנו: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנֹו מְאֹד, מִכָּל הַקְּדָמִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַקְּדָמָה" (במדבר יב, ג). כך אמר הקב"ה למשה לכתוב בתורה, ומשה כתב.

כמובן, משה מאמין לכל מה שכתוב בתורה, וגם למה שכתוב בפסוק הזה הוא מאמין. ובכל זאת הוא נשאר עניו. אחרת, אי אפשר היה לכתוב בתורת הנצח, "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנֹו מְאֹד מִכָּל הַקְּדָמִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הַקְּדָמָה".

איך יכול משה לכתוב על עצמו שבח כזה, ולהשאיר עניו?

נענה במשל: אם אספר שישנו בית בתל אביב, ברחוב פלוני, שהוא יפה מכל הבתים אשר על פני האדמה. האם שייך שאתגאה בכך?! - לא שייך שאתגאה. למה? כי אין לי שום שייכות לבית הזה. לא בניתי אותו, ואינני גר שם. אז אין לי במה להתגאות.

זו גם התשובה לגבי משה. משה מרגיש, שאין מקום להתגאות בענוה שלו, למרות שאין בעל ענוה כמותו בכל העולם. למה אין מקום להתגאות? כי לענוה שלו אין שום שייכות אליו. היא לא באה לו ע"י עבודה עצמית שלו, אלא באה לו במתנה מן השמים. ה' ברא אותי עניו מאד. אין לי שום חלק בזה. זה לא מחמת עבודה עצמית שלי.

ולא רק לגבי מידת הענוה, אלא כל מה שעשה משה, הוא לא מייחס לעצמו. נכון, הבאתי עשר מכות על פרעה, הוצאתי את ישראל ממצרים, קרעתי להם את הים, הורדתי להם תורה מן השמים, עשיתי הרבה נסים - אבל כל זה לא שייך אלי. אין לי שום עצמיות בזה. אם הקב"ה היה רוצה, היה יכול להכות את פרעה בעצמו, או לשלוח מטאטא להכות את פרעה, והמטאטא היה מכה את פרעה². גם קריעת ים סוף וכל שאר הנסים, את הכל ה' היה יכול לעשות לבדו. לא היה צריך אותי. אלא שכך גזרה חכמתו ית', שלא לעשות את הדברים בעצמו, אלא ע"י שליח. לכן שלח ה' אותי לעשות את כל המעשים האלו. לא בגלל איזו מעלה שהשגתי מעצמי נבחרתי לשליחות הזו, אלא רק מפני שכך היתה גזרת ה', לעשות את הדברים בידי אדם. ממילא - אין מקום לגאווה והתנשאות, ואפשר בקלות להשאיר עניו³.

זה פירוש "והאיש משה עניו מאד". לא מחזיק טובה לעצמו על מה שעשה. אין לו הרגשת שייכות לדברים.

התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים

ובאמת, הקב"ה בעצמו רָמַז למשה להביט על עצמו

מקורו בחז"ל, אלא באומות העולם. בחז"ל - "עזרא" ו"נחמיה" הם ספר אחד, ושמו "עזרא". ספר ששמו "נחמיה" - אינו קיים⁵ (עי' ב"ב יד, ב - טו, א).

והנה, "רוב דברים שבספר עזרא" - נחמיה אָמְרָם⁷ (רש"י סנה' צג, ב ד"ה מכדי). מדוע א"כ לא נקרא ספר עזרא "ספר נחמיה", על שם רובו? - אומרת הגמרא, מפני שנחמיה החזיק טובה לעצמו, שנאמר: "זָכְרָה לִי אֱלֹקֵי לְטוֹבָה"⁸ (סנה' צג, ב). לעומת זאת, משה רבינו אמר: "וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה?... חמודה גנוזה יש לך, שאתה משתעשע בה בכל יום, אני אחזיק טובה לעצמי?! - אמר לו הקב"ה למשה: הואיל ומיעטת עצמך - תִּקְרָא על שמך, שנאמר: זָכְרוּ תוֹרַת מֹשֶׁה עֶבְדִּי וגו' (שבת פט, א). התורה נקראת "תורת משה", על שמו של משה רבינו.

התורה מעידה, שמשה רבינו היה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה. והניגוד לזה הוא - הרגשת "כחי ועוצם ידי". הגאווה, היא מרידה במלכות שמים. כשאדם מתגאה, הוא תולה כאילו הוא עשה משהו, ובאמת הקב"ה הוא שמנהיג את העולם, ולא הוא. הרי כתב הרמב"ן (באגרת הרמב"ן), "כי המתגאה בלבו על הבריות, הוא מורד במלכות שמים, כי מתפאר הוא בַּלְבוֹשׁ מַלְכוּת שָׁמַיִם ית"ש, שנאמר: ה' מִלְךָ גְּאוּת לְבָשׁ" (תהלים צג, א). מה אתה לוקח לעצמך את הלבוש של הקב"ה? זוהי מרידה במלכות שמים אם אדם מתגאה ואומר, "אני עשיתי", "אני הצלחתי" וכד'.

וגם מכשול יש בזה. כי כשאדם חושב שהוא החכם מכולם, קשה לו ללמוד מאחרים. חז"ל הרי אמרו, "איזה הוא חכם, הלומד מכל אדם" (אבות פ"ד מ"א). אבל כשאדם חושב שהשכל שלו הוא הכי מבריק והכי יודע, קשה לו לקבל דעות של אחרים, כי הוא חושב שכל החכמה אצלו. זהו מכשול גדול. למשל, רופא שחושב שהוא הטוב שברופאים, לא יראה צורך להתייעץ עם רופא אחר בשום מקרה. וכן בשאר המקצועות, זהו מכשול גדול לאדם. כדאי אפוא להיות עניו וצנוע. גם במבט שכלי, זהו הדבר הנכון יותר לעשות, ומונע ממכשול.

להזהר מענוה פסולה

אך יש גם ענוה פסולה, וגם ממנה צריך להזהר. למשל - וזה מצוי מאד בישיבות - בחור מחליט שהוא לא מצליח בלימודו, וא"כ חבל שישקיע את עצמו בלימוד התורה. "ממילא אינני מצליח, וממילא לא אהיה גדול הדור, אז למה לי ללמוד?"

זוהי ענוה שמקורה ביצר הרע. והתשובה לזה היא, שאדם חייב ללמוד תורה בין אם יהיה גדול הדור ובין אם לא יהיה גדול הדור. חובת תלמוד תורה היא על כל אדם. חוץ מזה, אי אפשר לדעת מי יהיה גדול הדור. יש הרבה מגדולי ישראל שבהתחלה לא היה ניכר עליהם הכשרון, ואחרי זמן נהיו גדולי הדור. זהו יצר הרע שמכניס ענוה מזויפת כזו לאדם, שלא כדאי ללמוד, וכדאי לעשות משהו אחר, מפני שאינני מצליח בתורה. צריך לברוח מענוה כזו.

היו לו זכויות רבות, כשתלה בזכות אחרים - תלו לו בזכות עצמו. ללמדנו, שלא לתלות בזכות עצמנו. לתלות בזכות אחרים. לא להחשיב את עצמנו.

"ונחנו מה"

כלל זה נכון בכל הדברים. אפילו בתפילה, כשאנו כבר עומדים לפני ה', ומודים שאיננו יכולים לעשות בעצמנו כלום, רק אתה חונן לאדם דעת, ורק אתה רופא חולים, ונותן טל ומטר, וכן כל שאר הדברים, יש עדין דבר אחד שאדם עלול לתלות בעצמו, שאת זה הוא בעצמו עושה - הוא הרי מתפלל! לפחות את זה אני עושה, שאני מתפלל. אז כדי שלא נחשוב כך, וכדי שנדע שאפילו זה לא נכון, אנו מקדימים ואומרים לפני התפלה: "ה' שִׁפְתֵי תִפְתַּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתֶךָ" (תהלים נא, יז). בלי עזרת ה', גם להתפלל אינני יכול. רק אם ה' יפתח את שפתי, אז פי יגיד תהלתך.

אדם צריך להתרגל, לא לתלות בזכות עצמו שום דבר. מצד אחד צריך לדעת שהוא פועל גדולות ונצורות בעולם, כפי שמבאר רבי חיים מוולוז'ין בספרו "נפש החיים", שכל מעשה שאדם עושה פועל ומשפיע בעולמות העליונים, אבל יחד עם זה צריך להרגיש, מי יודע אם אני אכן פועל לטובה בעולמות העליונים, אולי ח"ו אני פועל לרעה. צריך שתהיה הענוה הזו, לדעת שאינני ראוי ואינני זכאי שהתפילה שלי תתקבל. אסור לחשוב, "התפללתי כל כך טוב, ודאי התפילה שלי תתקבל". צריך לקוות שה' יקבל את התפילה, כי ה' שומע תפילה, אבל לתלות שודאי התפילה תתקבל כי אני כ"כ צדיק והתפללתי כל כך יפה, זה אדם לא יכול לתלות בעצמו.

משה אומר על עצמו ועל אהרן - "וַיִּנְחַנוּ מֶה" (שמות טו, ז). אין לנו שום ממשות ושום עצמיות⁴. איננו חשובים לכלום. אם משה ואהרן כך, מה נאמר על עצמנו?... מי מאיתנו יותר גדול מהם?... אם הם "נִנְחַנוּ מֶה", אנחנו איננו חשובים לשום דבר!

על סנחריב מלך אשור ה' אומר: "הִיִּתְפָּאֵר הַגִּבּוֹן עַל הַחֶזֶב בּוֹ"? (ישעיהו י, טו) סנחריב הולך וכובש ארצות ועמים, וחושב שאת הכל עשה בכחו ובחכמתו. "בְּלַח יָדֵי עֲשִׂיתִי, וּבְחֶקְמָתִי פִי נִבְנֹתִי" (שם, יג). אומר לו הקב"ה: "הִיִּתְפָּאֵר הַגִּבּוֹן עַל הַחֶזֶב בּוֹ"?! אִם יִתְגַּדֵּל הַמְּשׁוֹר עַל מְנִיפּוֹ"?! - "לא היה לך להתהלל בזאת, כי אינך אלא כגרון שלי ואני החוצב בך, נפרע על ידך מאויבי. אתה המשור ואני המניפו. וכי דרך המשור להתהלל על מניפו"?! (רש"י שם, טו). כך אומר ה' לסנחריב. אדם צריך לדעת שאין לו כלום. אם הוא מבין שאין לו כלום, אז יש לו הרבה. אם הוא חושב שיש לו הרבה, אז אין לו כלום. זה הכלל הגדול.

"אל תחזיק טובה לעצמך" (אבות פ"ב מ"ח)

הגמרא אומרת על נחמיה בן חכליה, "לא איקרי סיפרא על שמיה" (סנה' צג, ב). כלומר, ספרו לא נקרא על שמו. אמנם בתנ"ך ישנו ספר ששמו "נחמיה", אבל שם זה אין

שלמים נבראים ונבנים מכל דיבור של תורה שאדם מוציא מפיו!¹⁰ (עי' "נפש החיים" שער ד' פי"ב) אלא שיצר הרע לא נותן לאדם להרגיש את זה, שהוא כל כך גדול, ובונה עולמות. אדם לא יודע מה הוא פועל בעולם העליון בלימוד התורה שלו. נכון שאסור להתגאות, אבל ענוה אינה סבה להפסיק ללמוד. זו סבה להמשיך ללמוד. ואם באמת קשה לו ללמוד, אז הרי להיפך! לפום צערא אגרא! (אבות פ"ה מכ"ג) כמה שיותר קשה ללמוד, יותר מקבל שכר על הלימוד. אדם בעל שכל מבריק, לא מקבל הרבה שכר על הלימוד שלו. מי שצריך להתאמץ בשביל להבין תורה, הוא מקבל יותר שכר. למה? כי עבודת ה' שלו גדולה יותר. הוא יותר עובד ה' ממי שמבריק ויש לו ראש פתוח. רק לפי דעתו של יצר הרע לא צריך שנלמד הרבה.

כדאי שלא להיות עניו בדבר הזה, אלא להתנהג באופן של "וַיִּנְבְּה לְבוֹ פְּדָרְכֵי ה'" (דהי"ב יז, ו). להרגיש שאני גדל ברוחניות ע"י התורה, וגם אם אינני מרגיש זאת, לדעת שבכל זאת זה כך. כדאי לשבת ללמוד תורה כמה שיותר, עם כל הקשיים והנסיונות, ולזכות בשביל זה לחיים טובים ארוכים ונעימים גם בעולם הזה וגם בעולם הבא.

כמו שצריך לברוח מגאווה, כך צריך לברוח גם מענוה כזו, שהיא מוטעית ופסולה⁹.

על הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל מסופר, שהיה לו אח בחו"ל, שהיה יהודי פשוט, בעל חנות. הגרי"ח זוננפלד היה משדל אותו (במכתבים שכתב אליו) להשקיע בלימוד התורה קצת יותר ממה שהיה רגיל ללמוד. כתב האח לגרי"ח כך: מילא אתה, שהלימוד מביא אותך להיות אחד מגדולי ישראל, כדאי לך ללמוד תורה. אבל אני - גדול בישראל לא אהיה. אז למה שאלמד? ... ענה לו הגרי"ח כך: כשפותח אתה את חנותך, הרי אינך סבור שתצליח להתעשר ממנה כמו הבארוך רוטשילד! ואף על פי כן פותח אתה את חנותך כדי להרויח ממנה כמה שתוכל. כך צריך להיות גם בתורה! גם אם לא תהיה כרבי עקיבא איגר או כאחד משאר הגאונים, עדיין צריך להשתדל להשיג בתורה כמה שאפשר. כל מה שתרויח, זהו רווח גדול. עוד רש"י אחד, עוד תוספות אחד, כל ידיעה היא רווח נוסף.

אפילו אם אדם לא מרגיש כמה הוא גדל כשהוא לומד תורה, כל דיבור של תורה מרומם את האדם. כל מלה של רש"י, כל מלה של תוספות, עוד קושיה ועוד תירוץ, הוא גדל והולך, ורוכש לו אוצרות.

חז"ל אמרו, "כל העוסק בתורה לשמה... כאילו בנה פלטרין של מעלה ושל מטה, שנאמר: וְאִשָּׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ וּבְצֶלְ יָדֶיךָ כְּפִיתִיךָ, לְנִטְעַ שְׁמַיִם וְלִיֶּסֶד אֶרֶץ" (ישעיהו נא, טז; סנה' צט, ב). כלומר, ע"י שאדם לומד תורה ("וְאִשָּׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ"), הוא נוטע שמים ויוסד ארץ. עולמות רוחניים

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת בהעלותך: "בְּמִצְוֵה אֲשֶׁר הִרְאָה ה' אֶת מֹשֶׁה" (במדבר ח, ד) ⇔ "בְּמִצְוֵה אֱלֹהֵי אֲתוֹנְדַע... וּמִצְוֵה וְלֹא בְּחִידָת" (שם יב, ו-ח).

קשר נוסף: "דְּבַר אֵל אֲהֲרֹן וְאֶמְרָת אֱלֹהֵי" (שם ח, ב) [משה מדבר אל אהרן] ⇔ "וַיֹּאמֶר אֲהֲרֹן אֵל מֹשֶׁה" (שם יב, יא) [אהרן מדבר אל משה].

קשר נוסף: "וַיְדַבֵּר ה' אֵל מֹשֶׁה... דְּבַר אֵל אֲהֲרֹן... בְּהַעֲלֹתְךָ אֶת הַנֵּר אֵל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה... וַיַּעַשׂ כֵּן אֲהֲרֹן, אֵל מוֹל פְּנֵי הַמְּנוֹרָה הַעֲלָה נְרִתֶיהָ" (שם ח, א-ג) [ה' מצוה את משה על אהרן, ואהרן מקיים את הציווי] ⇔ "וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה... תִּסְגֵּר שְׂבַעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה... וַתִּסְגֵּר מִקִּימָה לַמַּחֲנֶה שְׂבַעַת יָמִים" (שם יב, יד-טו) [ה' מצוה את משה על מרים, ומרים מקיימת את הציווי].

קשר נוסף: "וַיֹּאמֶר ה' אֵל מֹשֶׁה... תִּסְגֵּר שְׂבַעַת יָמִים" (שם ח, ב) ⇔ "תִּסְגֵּר שְׂבַעַת יָמִים" (שם יב, יד).

- קשר נוסף: "אֵל מוֹל פְּנֵי הַמְּנֹנֶה יֵאִירוּ שְׂבָעַת הַנְּרוֹת" (שם ח, ב), "שלא יאמרו לאורה הוא צריך" (רש"י שם) ⇔ "אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ" (שם יב, יג), "שלא יהיו אומרים אחותו נתונה בצרה והוא עומד ומרבה בתפלה" (רש"י שם).
- קשר נוסף: "יַעֲשֶׂה כֵן אֶהְרֵן" (שם ח, ג), "להגיד שבחו של אהרן" וכו' (רש"י שם) ⇔ "וְהָעַם לֹא נָסַע עַד הָאֶסָף מְרִימָם" (שם יב, טו), "זה הכבוד חלק לה המקום" וכו' (רש"י שם).
- קשר נוסף: "וְהָעִבְרִי תֵעַר עַל פֶּל בְּשָׂרָם" (שם ח, ז) ⇔ "וַיֵּאָכֵל חֲצֵי בְשָׂרוֹ" (שם יב, יב).
- קשר נוסף: "וְהָעִבְרִי תֵעַר עַל פֶּל בְּשָׂרָם" (שם ח, ז), "הזקיקם תגלחת כמצורעים" (רש"י שם) ⇔ "וְהִנֵּה מְרִימָם מְצַרְעַת פְּשָׁלָג" (שם יב, י). קשר נוסף: "וְהָעִבְרִי תֵעַר עַל פֶּל בְּשָׂרָם" (שם ח, ז), "לפי שניתנו כפרה על הבכורות שעבדו עבודה זרה, והיא קרויה זבחי מתים, והמצורע קרוי מת" וכו' (רש"י שם) ⇔ "אֵל נָא תְהִי פְמַת" (שם יב, יב), "שהמצורע חשוב כמת" (רש"י שם).
2. על הפסוק "וְאֵת הַמִּטָּה הִנֵּה תִקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֵתָת" (שמות ד, יז) אמרו במדרש: "אמר לו הקב"ה: משה, אם אין אתה רוצה לעשות את שליחותי, מקל זה עושה שליחותי. אלא אני רוצה לזכותך, ונסים הרבה אני נותן על ידך" (ילק"ש שמות רמז קעא; הביאו בעל הטורים שמות ד, ב בשינוי קצת). ומבואר כדברי הרב שליט"א, שהיה אפשר לשלוח רק את המטה להכות את מצרים, בלי משה רבינו.
3. בספר 'בית אבי' [להגאון רבי אליקים שלדינגר מלונדון, חלק המאמרים עמ' תצ] סיפר על עצמו, ששאל פעם את החזו"א זצ"ל, אם הוא יודע שהוא גדול הדור. השיב לו החזו"א: כן, אני יודע. המשיך רבי אליקים לשאול: אם כן, איך יתכן יחד עם ידיעה זו, גודל ענוותנותו והכנעתו לכל אדם. השיב לו החזו"א: כי יודע אני, שאם אדם אחר היו לו הכחות האלה שקבלתי, ודאי היה זוכה לשלימות. ע"כ.
4. אמנם משה כלל גם את אהרן עמו בזאת הבחינה, אבל העיקר בזאת המדרגה הנוראה היה הוא לבד (נפש החיים שער ג' פ"ג). [ומ"מ, גם ה"נפש החיים" הרי כתב רק כי "העיקר בזאת המדרגה הנוראה היה משה לבד", ומשמע שגם לאהרן היתה שיכוח למדרגה זו, אך לא כמשה. וגם מסתבר שמשה לא היה כולל את אהרן עמו בלשון זו אלמלא שהיתה גם לאהרן איזו שייכות עם מדרגה זו. ועי' אב"ע (שמות ז, ז), שמעלת משה ואהרן היתה יותר משל כל הנביאים. ומשמע שאהרן היה במדרגה קרובה למשה יותר מכולם].
5. לכן במקומות רבים רש"י אומר שפסוק מסויים מופיע בספר עזרא, ובאמת הוא בספר נחמיה. כי רש"י מכנה את ספר נחמיה בשמו החזו"לי - "עזרא".
- עי' למשל: רש"י על התורה - במדבר טו, מא; דברים לב, כו; שמו"א כז, י; ישעיהו מט, כב; איכה ה, יג ועוד. וכן בפירוש הגמרא - ברכות לג, ב ד"ה ותקנינהו בתפלה; ברכות נג, ב ד"ה במשמע; פסחים ב, א ד"ה עד צאת; יומא לא, ב ד"ה על ידו; סוכה טו, א ד"ה מעזיבה; ביצה ו, א ד"ה מימות עזרא, ועוד רבים. ועי' גליון הש"ס לרע"א (סוכה יב, א).
6. היינו, ספר "עזרא ונחמיה", הנקרא כפי חזו"ל "עזרא".
7. שהרי ספר נחמיה - שהם הדברים שנחמיה אָמַרם - ארוך במידה ניכרת מספר עזרא.
8. ועי' "מרגליות הים" (סנה' צג, ב אות י"ט) שהביא מהחיד"א (בליקוטי "מלא האומר" הנדפס בסוף שו"ת "חיים שאל" מהד' ליוורנו תקנ"ב, בסק"ד שם, ואינו נמצא במהדורות המאוחרות) - ומובא גם ב"זרע אפרים" (על הפסיקתא רבתי, פסקא כי תשא ס"ק י"ח בסופו) להגרא"ז מרגליות זצ"ל - שמה שבדורות האחרונים (ובפרט מאז המצאת הדפוס) נקרא ספר נחמיה על שמו, "אפשר כי כבר שלם הדקדוק על שאמר 'זָכְרָה לִי אֱלֹקֵי לְטוֹבָה', ובכמה זמן נתקן. ומן שמיה הסכימו שיקרא הספר על שמו".
- והנה בספר "גלגול נשמות" להרמ"ע מפאנו (ערך "רבי אלעזר בן עזריה" - אות ד') מובא, שרבן גמליאל היה גלגול של נחמיה, ועל שאמר נחמיה 'זָכְרָה לִי אֱלֹקֵי לְטוֹבָה', נטרד רבן גמליאל מנשיאותו (עי' ברכות כז, ב), כשם שלא נקרא ספר נחמיה על שמו. ובמקום רבן גמליאל מינו לנשיאות את רבי אלעזר בן עזריה, שהיה דור עשירי לעזרא הסופר (כמבואר בגמ' שם), שהיה כהן (עי' עזרא ז, א-ה), וגם ראב"ע היה כהן (עי' יבמות פו, ב וברש"י שם ד"ה ר"א בן עזריה), והיה גלגולו של עזרא, [וגם שמו ושם אביו - אלעזר ועזריה - דומים לשם "עזרא"]. וזה כדוגמת הענין שספרו של נחמיה לא נקרא על שמו אלא על שם עזרא, וכן כאן - ראב"ע (גלגולו של עזרא) החליף את רבן גמליאל (גלגולו של נחמיה) בנשיאות. (והובאו הדברים בחלקם ב"מראית העין" להחיד"א, סוטה לא, א). והביא החיד"א (בסוף שו"ת "חיים שאל" הנ"ל), דאפשר שהצער שהיה לרבן גמליאל מכך, הוא זה שכפר לו, ולכן בדורות המאוחרים נקרא הספר על שמו. [וגם סוף המעשה בראב"ע ור"ג היה, שחזרו ומינו את ר"ג לנשיאות באופן חלקי (עי' ברכות כח, א)].
- [ובענין מה שכתב הרמ"ע מפאנו דרבן גמליאל היה גלגולו של נחמיה, יש לציין, ד"גמליאל" הוא בגימטריא "נחמיה", ביתרון אחד (114 - 113)]. וכבר כתבו הקדמונים, דבחסבון גימטריא אין מקפדין על אחד חסר או אחד יתר - עי' שבלי הלקט (סי' רי"ח בביאור ההגדה ד"ה רבי יהודה היה נותן בהן סימנין). לקט יושר (חלק או"ח בהקדמה, עמ' 3, בשם רבו בעל "תרומת הדשן", ועי' שראיה נפלאה שהביא לזה), "דבש לפי" להחיד"א (מערכת ג' אות י"ד) בשם האר"י והרמ"ע, וכן בב"י "או"ח סי' תקפ"ב ס"ד, סוף ד"ה ומ"ש ויש בהם ס"ח אותיות) שכתב: "אף על פי שחסר אחד מן המנין - אין מדקדקין באחד". וכעין זה איתא ברמ"א (שם סי' ס"א סע' ג' בתחילת ההגהה השניה, ע"ש). ועי' גם "בני יששכר" (מאמרי חודש סיון, מאמר ב' אות י"ג), "בית האוצר" למהר"י ענגיל (ח"א עמ' 107 כלל מ"ח) שהאריך בזה הרבה, ו"שדי חמד" (כרך ב' סוף עמ' 8)].
9. בברכת "אמת ויציב" (של ק"ש של שחרית) אנו אומרים: "מוציא אסירים ופודה עניים ועוזר דלים". ויש שהקשו: בשלמא "מוציא אסירים" - האסיר אכן זקוק שיוציאוהו ממאסרו, והקב"ה ברחמיו מוציא משם. וכן "עוזר דלים" - הדל אכן זקוק לעזרה, והקב"ה עוזר לו. אבל "פודה עניים" - איזו רעותא יש בענוה שצריך הקב"ה לפדות את העניו ממנה? אדרבה, ישאר העניו בענותותו, וכך נאה וכך יאה לו! ותירצו, שהמדובר הוא בענוה פסולה, כגון זו שהרב שליט"א מבאר כאן בשיחה. וענוה כזו, צריך אכן לפדות את העניו ממנה, שלא ישאר "כלוא" בתוכה, אלא ישתחרר ממנה. [כמובן שביאור זה הוא על דרך החידוד, ואינו ביאור אמיתי. והביאור האמיתי פשוט, ואין צריך לפרשו].
10. ובמשנה נקראו תלמידי חכמים "בְּנָאִים" (מקואות פ"ט מ"ו), לפי "שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן" (שבת קיד, א). "שכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק ע"י התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה - היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו" (נפש החיים שער א' פט"ז בהגה"ה). וכן אמרו: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר: וְכָל בְּנֵי אֱלֹהֵי ה', וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ (ישעיהו נד, יג); אל תקרי בְּנֵיךָ, אלא בּוֹנֵיךָ" (ברכות סד, א). דבונך, אלו תלמידי חכמים.